

MINEK A NEVÉBEN?

Amikor a gondolkodás önmagára irányul, hogy a felhalmozott ismeretekből kiindulva egy egyetemes világmodell logikáját önmagában lelje meg, akkor filozófiáról szokás beszélni. Ilyenkor a gondolkodás *önmaga technikája*, vagyis az a mód, ahogyan a logikai építkezés az érvekben kielégítő igazolást talál. E modell funkcióinak leírása, illetve a működés logikája a *teória*, míg a modell összevetése más modellekkel a filozófia *interpretációs technikája*.

Ebből következik, hogy a filozófia mindig építkezés, e kifejezés mindkét értelmében. Vagy egy axiómára (esetleg axiómarendszerre) építi érveinek logikai rendszerét, vagy redukciós eljárással jut el egy axiómáig. Az így vagy úgy kialakuló modell próbája: a logikai szilárdság. A filozófia igazsága éppen abban különbözik a tudományok igazságától, hogy a tényekkel való egybeesést csak kiindulópontként követeli meg, de azután azonnal rátér az egyetemes viszonyok logikai modelljének felépítésére.

Az építkezést előkészítő gondolkodást filozófia *előtti* állapotnak tekinthetjük, avagy másképp ez a szituáció a megfelelően rugalmas kategóriarendszer kidolgozásának momentuma. Ha viszont a kiépített modell funkcióit egy másik kulturális alakzat elemzésében próbálják ki, akkor a filozófia *utáni* állapotát mutatja a gondolkodás. Mindkét állapot *gyakorlati jellegű*, mert a filozófia, a maga tisztaságában, közvetlenül nincs jelen. Ennek ellenére, a kultúra egészét tekintve, mindkét állapot *elméleti*, mert az egyik a kultúra fogalmi rendszerének kritikájából indul ki, így építi önmagát, a másik pedig egy-egy kulturális alakzaton működteti a kész fogalomrendszert és az elemzés folyamatában válik *elméleti eszközzé*.

A filozófiailag megalapozott kritika korántsem népszerű feladatát vállalta most néhány fiatalember. Felbukkanásuk a nemzetiségi kultúra szempontjából rendkívül fontos jelenség: új igényeket hoznak magukkal, újfajta értékítéletek tűnnek fel. A bevett értékhierarchia nem egy mozzanataról most ki-

derül, hogy babonán kívül más jelentése nincs. Vagyis nagy a felfordulás, a zajongás. Dühösesek az emberek.

Nyilván azért, mert értéktudatuk bizonyosságai lebegővé válnak s önbizalmuk megszűnik kultúrtényezőnek lenni. A mérce többé nem az érzelmi azonosulás legmagasabb hőfoka; az ellentmondásmentesség a mérce, nem a külső és kinyilvánított viszony az elvárásoknak bizonyos rendszeréhez, hanem az építkezés következetessége a mérce. Erkölcsi szempontból pedig a felhalmozott pozitív töltésű cselekvések többé nem léphetnek fel azzal az igénnyel, hogy igazolják egy újabb cselekvés erkölcsösségét. Állítják, hogy az erkölcsi konfliktus minden tett szükségszerű következménye és csak akkor tartalmaz az erkölcsi tudat, ha képes szakadatlanul szembenézni az ember tetteinek reális erkölcsi következményeivel. Tehát nem lehet érdemekre hivatkozni, nem lehet *eleve* erkölcsös a tett, a mű, a kulturális alakzat. Erkölcsösnek lenni: immanencia. Ez azt jelenti, hogy erkölcsös az, ami következetes, logikus, végigvitt, végiggondolt, ami a logikát formai és tartalmi tökélyre segíti.

Az erkölcs és az igaz eme találkozásának követelménye – amely a műalkotás szépségének forrása – valóban meghökkenítő igény azok számára, akik eleddig transzcendens eszményben igazolták fohászkodásaikat. S most kényszerképzet-szerűen hajtogatják egyesek: miben hisznek ezek az elvontan elméletieskedő „titanok”? Nem is annyira nehéz válaszolni. Hiszik, hogy a logika történelme – a világtörténet logikája, és megfordítva, ami persze nem ugyanaz, a világtörténet logikája – az ember logikai mozgásának története is. Erkölcsük: a tett szembesítése ezzel a logikával. Nem kis igény.

Immanens kritikának nevezik elemző munkájukat, ezt a roppant gyakorlati tevékenységet. Természetes mozgásterük a kultúra: itt találják azokat a szövegszövegeteket, amelyek csak a kritikai elemzés révén közelíthetik meg reális helyüket az értékek hierarchiájában. Erre a kritikai tendenciára jellemző, hogy a kritikai szövegeket is kritikai elemzésnek veti alá, és inkább gátolja az értékhierarchia stabilizálódását, semmint egy illuzórikus értékrendet támogatna.

Figyelmesen olvasva a fiatalok szövegeit, szembeötlő, hogy közvetett módon ugyan, de gyakran kihallatszik a sorok közül az intellektuális tevékenység természetes kísérője, a „nem tudom”. Nagyképű megjegyzések, elmarasztaló *érvek* mögül,

a kritikai lebontás után hangzik el a „nem tudom”, amely mindig a kulturális terméknek az értékrendben betöltött helyére vonatkozik. Nyugtalanokdnak hát az aktualitást a dicsőítés formájában követelők: nem találják megálmodott jelzőiket, nem érzik talpuk alatt a mindent megengedő piedesztált.

Viszonylag kevés illúziójuk van, tehát előítéletekben sem bővelkednek. Igazságaikat dühösen védik, de ritkán lépnek fel az igazság kimondásának igényével. Inkább mások vélt igazságairól beszélnek. Nem hiszik, hogy a kultúra fehér négyzet, amelyben fekete szamarak szaladgálnak: a kultúra nem az a pozitív keret, amelyben itt-ott hiányosságok mutatkoznak, sokkal inkább a szellemi következetesség és a művészeti őszinteség diszkontinuus területe.

Nem értik a megalkuvást: e mögött mindig valamilyen erkölcsi tisztátalanságot sejtenek. Értetlenségük oka, hogy az egydimenziós időt nem fetisizálják, nem veszik önmagát létrehozó entitásnak: a dolgoknak van idejük, a dolgoknak, amelyek azzal, hogy időt hoznak létre, eseményekké válnak. Az esemény tulajdonsága, hogy jelen van, azzal együtt, amit a múltból magával hoz, és ami felé helyzete és lehetőségei taszítják. A jelenlétben való vizsgálódás révén a múltat csak a mai struktúrákban való szerepe szerint *értelmezik*, de semiféle felmentést sem adnak *ma* a múlt nevében.

Nyilván az utópia sem kenyerük. Az optimális lehetőségek kiválasztása a jelen feladata: semmilyen jövő sem igazolja a ma embertelenségét vagy az antidemokratizmust a lehetőségek értékelésében és a döntésben. Az arisztokratikus elvontság vágyaival szemben egy reális demokratizmust képviselnek, ennek viszont semmi köze sincs a szigorú logikai elemzés fellazításához, magyarázó példák felhasználásának igényéhez. Általában eléggé immunisak a társadalmi rendelésnek önminősülő véleményekkel szemben: jobban hallgatnak egymásra, mint másokra, olyanokra, akik kompromisszumokban dús életüket tanácsokban foglalják össze. Az érdem a szoboré: az élőknek nem érdemeik, hanem tetteik vannak.

A tetteket értelmezni: tudás dolga. E fiatalok érdeklődése utánozhatatlanul sokirányú, kultúraszomjúságuk már-már megható. A műkedvelő diákszínháztól a napilapok stílusáig, Hegel filozófiájától Stockhausen zenéjéig mindenről tudni akarnak. Belemerülni az alkotó folyamatba, ellesni a szel-

lem kalandjait, belülről véleményt alkotni – ez hozzátartozik intellektuális stílusukhoz. De ebből a szkepszis is: a szélhámós mímelés láttán kétkedővé válnak az önmagát igazolni képtelen szellemi termékkel szemben.

Nem héroszok: kritikusok. Tévedni persze nem szeretnek, ám ha tévednek – miért ne tévednének –, csak a tévedéshez való alkotmányos jogukat gyakorolják. Azt a jogot, amely ugyanakkor tiltja az emberhez méltatlan eszközök felhasználását és a tévedések intézményesítését. Vitatkozni kell tehát, az elméletben és a politikában egyaránt védelmezni a tévedéshez való jogot és megakadályozni az egyszemélyes vagy csoportvélemény intézményesítését. A vitaszellemet képviselik, az ellenvélemény szellemét. Hogy ellenvéleményük néha csupán különvélemény? Fiatalok, majd megérnek alaposágban, sokoldalú analízisben, egyesek talán kompromisszumokban is.

A vita az alternatívákért folyik, és egyik vagy másik vélemény felsőbbbsége másodrendű kérdés. Az alternatívák kibontása, a lehetséges logikai sorok feltárása nélkül a gondolat és a történelem csak temető és öngazolás lehet. Küzdelem az alternatívákért: a fiatal kritikusnemzedék ebben az eszményben keresi önmagát.

1973